

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE MUZICĂ ȘI TEATRU

DOMENIUL: TEATRU ȘI ARTELE SPECTACOLULUI

TEZĂ DE DOCTORAT

**Elfriede Jelinek: în căutarea
unui teatru nou (teatru altfel).**

Text și revoltă

REZUMAT

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. habil. Eleonora Ringler-Pascu

Doctorand: **Andreea Wolfer**

Timișoara, 2023

CUVINTE CHEIE

Elfriede Jelinek

Teatru austriac

Teatru european contemporan

Teatru postmodern / postdramatic

Tradiție și inovație

Teatru politic

Suprafețe lingvistice

Intertextualitate

Teatru altfel

Teatru nou

Drama secundară

Subversivitate

Identitate

Sistem referențial

Traducere

CUPRINS

Argument

Introducere

Capitolul 1. Elfriede Jelinek și teatrul

1.1. Teatru între tradiție și inovație

1.2. Tangențe cu teatrul postmodern / postdramatic

1.2.1. Teatrul politic

1.3. Textul ca rezistență

1.3.1. Premiul Nobel ca manifest

1.3.2. Jelinek și eticheta de „Nestbeschmutzerin”

1.3.2. Ecouri

Capitolul 2. Poetologie și estetică

2.1. Suprafețe lingvistice („Sprachflächen”)

Capitolul 3. Jelinek și „teatrul altfel”

3.1. Jelinek și „drama secundară” („Sekundärdrama”)

3.1.1. Drama secundară față în față cu clasicii

3.1.2. Structuri binare – primar / secundar

3.1.3. Despre originalitate

3.2. Relații intertextuale

3.3. Influențe avangardiste

Capitolul 4. *Ein Sportstück (Despre sport)* sau critica discursului public

4.1. Identitatea

4.1.1. Identitatea de gen

4.1.2. Individ vs. masă

4.2. Fenomenul maselor

4.2.1. Corul

4.3. Metode lingvistice

4.3.1. Constelația personajelor

4.3.2. Corpul dizolvat

4.3.3. Artificialitatea personajelor

4.3.4. Omniprezența autoarei

4.4. Critică mass-media

4.5. Traduceri, montări

4.5.1. Montare la Teatrul Burgtheater, Viena

4.5.2. Montare la Teatrul „Jan Kochanowski”, Opole

Capitolul 5. *Abraumhalde* sau critica structurilor patriarhale

5. 1. Semnificațiile titlului

5. 2. Jelinek – Lessing

5.3. Metode lingvistice

5.3.1. Textul fragmentat

5.3.2. Personaje fragmentate

5.3.2.1. Antigona ca personaj al rezistenței

5.3.3. Spații temporale

5.5. Teme și motive

5.5.1. Nucleul familiei

5.5.2. Familia și casa patriarhală

5.5.3 Incestul

5.5.4. Libertate și toleranță

5.5.5. Avere și bogăție

5.6. Traduceri, montări

5.6.1. Montare la Teatrul Thalia, Hamburg

5.6.2. Montare la Teatrul Aachen

Capitolul 6. *Die Schutzbefohlenen* (*Cei protejați*) sau critica politicii drepturilor omului

6.1. Contextul piesei

6.2. Semnificația titlului

6.3. Metode lingvistice

6.3.1. Hipertextualitate. Rugătoarele, de Eschil – Die Schutzbefohlenen, de Elfriede Jelinek

6.3.2. Deconstrucție. Metamorfoze, de Ovidiu– Die Schutzbefohlenen, de Elfriede Jelinek

6.3.3. Analogie cu textele lui Martin Heidegger

6.3.4. Suprapunere: Broșura electorală

6.4. Traduceri, montări

6.4.1. Montare la Teatrul Thalia, Hamburg

6.4.2. Montare la Burgtheater, Viena

Concluzii

Bibliografie

Anexe

REZUMAT

Prezenta lucrare de cercetare a pornit de la o căutare personală asupra procesului teatral și al evoluției teatrale de la text până la montarea de spectacol. Fiind una dintre autoarele care reușește să reacționeze prompt la problemele și distorsiunile vremurilor prezente, cercetarea de față a operei sale dramatice vine în susținerea stilului ei inovator de teatru alături de introducerea operei sale dramatice în spațiul teatral românesc. Considerată autoarea „care detectează problemele relevante ale timpului nostru ca un seismograf”¹, cum este descrisă de către Pia Janke, fondatoarea Institutului de Cercetare Elfriede Jelinek din Viena, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani a scriitoarei, aceasta inovează scena teatrală europeană. Alături de statutul de cea mai jucată

¹ https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/kultur/buehne/850173_Wie-ein-Seismograph.html [accesat: 21.01.2023] „wie ein Seismograph die relevanten Themen unserer Zeit aufgreift” (traducerea A.W.).

autoare dramatică de limbă germană în viață, în prezent, în lume, analiza căutărilor sale către un „teatru nou” (teatru altfel) stă la baza prezentei cercetări.

Laureată a Premiului Nobel pentru Literatură în 2004, pentru „cursul muzical al registrelor în romanele și dramele sale, care cu o pasiune verbală unică în felul său dezvăluie absurditatea și constrângerea clișeele sociale”², universul lingvistic structurat pe baza metodelor lingvistice complexe contribuie la manifestări ale unui teatru „nou”, caracterizat prin originalitate. Succesul majorității montărilor pieselor sale confirmă cele mai controversate experiențe teatrale inovatoare care au marcat teatrele din spațiul de expresie germană și din Europa, precum și evoluția teatrului contemporan.

Limbajul, ca reper principal al scriitoarei în căutarea de forme teatrale noi, oferă oportunitatea de redefinire a scenei teatrale românești, prin extrapolarea metodelor lingvistice și a cadrului referențial, intermediare de traducerea pieselor din limba germană în limba română. Prin intermediul limbajului, autoarea demontează, recrează și compune limbajul pentru a aborda în piesele sale subiecte de interes cultural, social și politic. Teme precum criza economică, profitul și exploatarea, corupția, violența, segregarea, suferința refugiaților, presiunea juridică și pandemia COVID-19 sunt prelucrate în opera ei dramatică.

Cercetarea de față articulează ipoteze în favoarea impactului pe care teatrul lui Jelinek îl poate avea în domeniul studiilor lingvistice și teatrologice din România, dar și asupra formelor noi de expresie teatrală pe care scena teatrală românească le poate adapta. Scopul cercetării reprezintă demersurile analizei esteticii și poetologiei autoarei în identificarea de modalități de a răspunde la întrebarea: pot fi traduse piesele lui Jelinek în limba română fără să piardă din semnificație, mai mult, să își găsească ecou pe scena culturală, socială și politică a spațiului teatral românesc?

² Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2004/jelinek/facts/> [accesat: 04.07.2021]. „[...] for her musical flow of voices and counter-voices in novels and plays that with extraordinary linguistic zeal reveal the absurdity of society's clichés and their subjugating power.” (traducerea A.W.).

Teza este structurată în șase capitole.

Capitolul 1. Elfriede Jelinek și teatrul

Primul capitol urmărește plasarea textelor dramatice ale autoarei Elfriede Jelinek în contextul teatrului din spațiul de expresie germană în perioada postbelică, cu accent pe teatrul austriac. Acest cadru istoric-teatral este menit să faciliteze contextualizarea pieselor sale și relaționarea acestora cu fenomene punctuale din istoria teatrului contemporan. Evidențierea evenimentelor sociale, politice și culturale care marchează impactul asupra esteticii și metodelor lingvistice specifice ale autoarei stau la baza prezentei analize. Piesele lui Jelinek în relație cu manifestările teatrale dintre tradiție și inovație dezvăluie originalitatea și complexitatea metodelor lingvistice în jurul cărora autoarea conturează felul ei unic de a percepe și de a realiza teatru.

Încercările de a încadra opera dramatică a autoarei unui gen teatral rezultă în suprapuneri ale caracteristicilor pieselor sale cu elemente definitorii ale teatrului postdramatic în concepția lui Hans-Thies Lehmann³. Piesele ei sunt caracterizate prin „lipsa de intrigă, dezindividualizare și o concepție textuală monologică, detașarea limbajului de personaj, crearea de personaje ca mașini lingvistice anonime, dizolvarea rolurilor prin suprafețe lingvistice”⁴, caracteristici care se înscriu în conceptul teatrului postdramatic, fără să fie însușite totuși în totalitate acestui gen. Studiul urmărește și aprofundează relația autoarei cu limbajul și devotamentul ei față de text, aspecte care s-au cristalizat mereu ca fiind tema centrală a lui Jelinek. Într-un interviu din 1989, scriitoarea afirmă poziția textelor sale față de ordinea prestabilită a teatrului astfel: „Eu nu vreau teatru. Eu vreau un alt fel de teatru.”⁵ și reprezintă fundamentul prezentei cercetări.

Căutările „noului” teatru propus de Jelinek prezintă caracterul politic al pieselor sale, cu scopul de a se revolta împotriva abuzurilor de putere exercitate asupra cetățenilor. În cazul ei, atacul principal este la adresa structurilor de putere din Austria și a țărilor care împart același parcurs istoric. Jelinek afirmă în mod explicit crezul ei față de rolul teatrului politic și abordarea

³ Lehmann, Hans-Thies: *Teatrul postdramatic*, traducere de Victor Scoradeț, Unitext, București, 2009.

⁴ Klein, Gabriele: „,alles liebe, euch allen, Elfriede’. Performativität im zeitgenössischen Theater.” (Toate cele bune, Elfriede. Performativitate în teatrul contemporan). în: *Dramatische Transformationen. Zu gegenwärtigen Schreib- und Aufführungsstrategien im deutschsprachigen Theater*. Bielefeld 2008, p. 354. „Handlungslosigkeit, Entindividualisierung und monologische Textgestaltung, die Ablösung der Sprache von der Figur, die Herstellung von Figuren als anonyme Sprachmaschinen, die Auflösung der Rollen durch Sprachflächen.” (traducerea A.W.).

⁵ Jelinek, Elfriede: „Ich will kein Theater. Ich will ein anderes Theater”, în: Anke Roeder (ed.), *Herausforderungen an das Theater (Provocarea teatrului)*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989, pp. 143-161. „Ich will kein Theater. Ich will ein anderes Theater.” (traducerea A.W.).

teatrului prin afirmația: „Eu cred în teatru ca mediu politic.”⁶, generând transformarea manifestărilor teatrale și culturale contemporane printr-o varietate de forme noi.

Odată cu obținerea Premiului Nobel pentru Literatură 2004, Jelinek se retrage din spațiul public. În același an, în Viena se înființează „Institutul de Cercetare Elfriede Jelinek”, sub coordonarea cercetătoarei din domeniul literaturii și teatrului, Pia Janke. Cu toate că este apreciată în cercurile literare și teatrale, autoarea este etichetată în propria țară drept „Nestbeschmutzerin”, și anume cea care-și târăște țara sau „cuibul” – în acest caz Austria – prin noroi. Ea a fost mereu percepută ca o străină, un *outsider*. Pe de o parte, revolta și scrierea ei ca act de rezistență au contribuit la polemici, scandaluri, dar și la atacuri la adresa ei și a operei sale. Pe de altă parte, numeroasele traduceri, montări, adaptări, cercetări lingvistice și teatrale axate pe opera dramatică a autoarei atestă complexitatea și originalitatea operei sale dramatice susținute de către ecourile pozitive în scena teatrală internațională.

Capitolul 2. Poetologie și estetică

Cel de-al doilea capitol introduce termeni ai vocabularului standard din domeniul cercetărilor lingvistice și teatrologice ale textelor dramatice scrise de Elfriede Jelinek. Conceptele de „suprafață lingvistică” („Sprachfläche”) și „suprafață textuală” („Textfläche”) s-au format discursiv în eseul *Textflächen (Suprafețe textuale)*, apărut în anul 2013⁷. Acest text, scris în maniera fluxului lingvistic propus de către Jelinek, descrie astfel cel mai bine intenția și specificitatea acestei formule, implicit integrarea formei teatrale în poetica autoarei: „Ele trebuie să vorbească, mai mult nu cer. Poate au nevoie de mai mult, dar îmi e totuna. De aceea am și aterizat cândva pe această suprafață portabilă, am știut instant: pot începe ceva cu asta, nu am nevoie de o a doua, pentru a începe ceva, am testat-o și: Merge! Ține. Rămâne.”⁸ Acest „covor textual” („Textteppich”), țesut cu atenție și grijă compozițională din cuvinte străine și proprii ale autoarei, plasează limbajul și limba în epicentrul tematic.

⁶ Jelinek, Elfriede: „Ich schlage sozusagen mit der Axt drein“ (Eu chiar lovesc cu toporul), în: *TheaterZeitschrift* 7/1984, p. 16. „Ich glaube an das Theater als ein politisches Medium.” (traducerea A.W.).

⁷ v. Jelinek, Elfriede: *Textflächen (Suprafețe textuale)*, <https://elfriedejelinek.com> [accesat: 15.07.2022].

⁸ Jelinek, Elfriede: *Textflächen (Suprafețe textuale)*, <https://elfriedejelinek.com> [accesat: 15.07.2022]. „Sie müssen sprechen, mehr brauche ich nicht. Sie brauchen vielleicht mehr, aber das ist mir wurst. Darum bin ich irgendwann auf diese transportable Fläche gestoßen, hab gleich gewußt: Damit kann ich was anfangen, da brauche ich keinen Zweiten, um mir was anzufangen, bin etwas drauf herumgehüpft: Paßt! Hält. Nehmen wir.” (traducerea A.W.).

Capitolul 3. Jelinek și „teatrul altfel”

În cel de-al treilea capitol, prin intermediul analizei efectului de „dramă secundară” („Sekundärdrama”), se conturează un nou termen specific metodelor lingvistice ale autoarei. Acest concept apare pentru prima oară în anul 2009 în revista teatrală *Theater heute* sub titlul *Reichhaltiger Angebotskatalog*⁹ (*Catalog generos de oferte*), ca răspuns la întrebarea „Ce înseamnă totuși arta?”. Jelinek propune în eseu explicativ, în mod ironic „o idee de afaceri” pentru industria teatrală, așa zisele „drame secundare”, scrise pentru a însoți operele dramatice deja existente. În eseu autoarei *Anmerkungen zum Sekundärdrama* (*Adnotări despre drama secundară*), această abordare face referiri la o specie „nou” inventată. Denumirea ne duce cu gândul la relația transtextuală – „secundarul” fiind ceva generat ulterior, neoriginar, care aduce aminte de suprapunerea hipertextuală a lui Gérard Genette.

Drama secundară este în accepțiunea lui Jelinek un comentariu, o lucrare de actualizare, o încercare de a expune toate substraturile originalului, a dramei primare. Acest fel de sinergie dialectică care sugerează totuși că dramele secundare funcționează ca antiteză la pre-text, având mesaje contrarii, cu poziții critice față de original, evocă un nou fel de înțelegere / receptare a teatrului urmărită pe parcursul întregii cercetări. Structurile binare din cadrul pieselor care urmează să fie analizate, au ca bază felul de poziționare anterior descrisă. Alături de citare ca metodă de scriere, textele ei caută să descopere dimensiunea formării analitice a metalimbajului, dezvăluind nu atât fracturile vechiului, ci mai degrabă aducând la lumină compoziția structurală a unui metalimbaj nou.

Capitolul 4. *Ein Sportstück* (*Despre sport*) sau critica discursului public

În cadrul acestui capitol începe analiza celor trei piese identificate ca fiind esențiale pentru exemplificarea ipotezelor teoretice în cadrul prezentei cercetări privind metodele lingvistice care se relevă de la text la montare până la receptare. Informațiile pe care le-am preluat în perioada stagiului de cercetare la Institutul de Cercetare Elfriede Jelinek din Viena, în anul 2020, oferă imaginea de ansamblu a impactului pe care autoarea îl are în lumea teatrului și motivează alegerea

⁹ Jelinek, Elfriede: „Reichhaltiger Angebotskatalog” (Catalog generos de oferte), în: *Theater heute*, 2009, p. 16.

făcută în selecția pieselor și a montărilor care urmează a fi examinate. Montările analizate în cadrul prezentei cercetări sunt prezentate în urma vizionării înregistrărilor acestora, material regăsit în arhiva video a institutului anterior menționat.

În spațiul de expresie germană, piesa *Ein Sportstück (Despre sport)* este inerent legată de legendara montare a regizorului Einar Schleef la Burgtheater din Viena în anul 1998. Textul dramatic *Despre sport* (1998) reprezintă punctul culminant și finalul unei etape de scriere dramatică a autoarei. Piesa aduce în prim plan sportul ca fenomen public, laturile sale nocive și urmările negative, pe care le propagă: violența și isteria de masă. Tema implică sportul ca pe o formă conflictuală, un fenomen al maselor, o metaforă a răului inerent, alimentată de agresivitate și relația maselor cu diferitele forme de violență.

Primul pas al cercetării constă în analizarea textului, unde se poate observa cum limbajul intervine ca element principal al constituirii identității eului și a identității de gen în relație cu masele, îndreptând atenția analizei lingvistice asupra modului de stăpânire sau supunere a limbajului de către personajele din piesă. Sistemul referențial vast și relația intertextuală cu eseul lui Canetti *Masă și putere* subliniază inerenta legătură dintre individ și colectiv.

Corul joacă un rol central, așa cum este indicat și în didascaliiile prezente la începutul piesei: „Autoarea nu dă multe indicații, a învățat asta deja. Faceți ce vreți. Singurul lucru care nu are voie să lipsească: corurile grecești.”¹⁰ Discursul corului alternează cu discursul singular, individual, generând acel „raport de tensiune [dintre colectiv și individ] ca și caracteristică reprezentativă a tragediei antice.”¹¹ *Despre sport* este piesa care dă tonul unei noi tendințe în evoluția textelor lui Elfriede Jelinek de a contura *dramatis personae* sub forma de constelații de personaje. Acestea corespund unor tipologii care atrag atenția în primul rând prin setea lor de consum.

La Jelinek, „eul” se infiltrează, firesc, în interiorul unei suprafețe lingvistice, rămânând astfel mereu prezent. Autoarea-personaj se adresează atât spectatorilor, cât și spiritului personajelor pe care le evocă prin intermediul textului. Această procedură lingvistică creează efectul unei

¹⁰ Jelinek, Elfriede: *Ein Sportstück*, p. 2. „Die Autorin gibt nicht viele Anweisungen, das hat sie inzwischen gelernt. Machen Sie was sie wollen. Das einzige, was unbedingt sein muss, ist: griechische Chöre.” (traducerea A.W.).

¹¹ Müller, Sabine: *Masse, Macht und Eitelkeit: Ein Sportstück, eine postdramatische Tragödie?* (Masă, putere, orgoliu. Despre sport, o tragedie postdramatică?), Praesens, Wien, 2008, pp. 129-130. „Spannungsverhältnis [zwischen dem Kollektiv und dem Einzelnen,] als eines der zentralen Kennzeichen der antiken Tragödie gilt.” (traducerea A.W.).

mărturii autohtone și personale a lui Elfriede Jelinek la adresa auctorialității în literatură și a poziției față de problematicile expuse. Revenind la auctorialitatea feminină, Jelinek definește funcția autoarei dramatice ca fiind „acea mișcătoare [die Bewegerin], care îi animă pe ceilalți la mișcare și care, totodată, se regăsește în ceilalți, catapultându-se în și din propriile sale proiecții și personaje.”¹²

Dimensiunea politică a piesei *Despre sport* reiese din critica față de mass-media. Metodele lingvistice prin intermediul cărora se nasc limbajul și imaginile reușesc să dobândească latura funcțională specifică exprimării critice, în favoarea unei alegeri strict estetice în crearea acestor imagini. Punctul de pornire al criticii acesteia constă în reacția față de manipulare prin filtrul media.

Al doilea pas al cercetării constă în compararea a două montări ale piesei *Despre sport*: montarea de la Teatrul Burgtheater din Viena, Austria, în regia lui Einar Schleef și montarea de la Teatrul „Jan Kochanowski” din Opole, Polonia, în regia lui Krzysztof Garbaczewski. Comparația cuprinde descrierea conceptelor regizorale, actoricești și scenice care stau la baza montărilor, obiectiv redată prin observațiile personale intercalate cu cercetarea motivațiilor regizorilor privind viziunea lor teatrală.

Impactul montării la întâlnirea cu publicul reprezintă cel de-al treilea și moment final de analiză a parcursului de la text la montare până la receptare. Scopul este acela de a contura prin intermediul percepției opiniei publice și a criticilor de teatru montările pieselor lui Jelinek ca fenomen teatral.

Capitolul 5. *Abraumhalde* sau critica structurilor patriarhale

Cel de-al cincilea capitol urmează aceeași procedura de analiză descrisă anterior. *Abraumhalde* (2009) este prima piesă de teatru considerată de către Elfriede Jelinek o „dramă secundară”. Autoarea explorează prin intermediul piesei *Abraumhalde* legătura primordială dintre

¹² Jelinek, Elfriede: „Ich möchte seicht sein”, <https://www.elfriedejelinek.com/fintervw.htm>, [accesat: 07.12.2021]. „Die Bewegerin, die andere in Bewegung setzt und gleichzeitig auch in diesen anderen sich befindet, indem sie sich in ihre eigenen Projektionen, ihre Figuren, förmlich hinein und wieder heraus katapultiert.” (traducerea A.W.).

credință și posesia banilor în societatea modernă, fiind gândită ca punte de legătură dintre cele două piese – *Nathan der Weise (Nathan Înțeleptul)*, de G. E. Lessing și în relație directă cu piesa dramaturgei austriece – *Die Kontrakte des Kaufmanns. Eine Wirtschaftskomödie (Contractele negustorului. O comedie de afaceri)*.

Piesa *Abraumhalde* tematizează criza care a acaparat societatea actuală sculptată de omul antropocenului, încercând să răspundă la întrebarea: Ce facem cu lumea în care trăim? Ce facem cu o societate repugnantă, care nu mai deservește nevoile noastre elementare de protecție, datoria și solidaritatea? Textul piesei în discuție poate fi caracterizat ca fiind deopotrivă dependent, interdependent și nefinalizat, iar aceste însușiri sunt înscrise în straturile textuale cu scopul de a fi deslușite într-un fel sau altul de către cititor, respectiv spectator, prin intermediul sugestiilor paratextuale. Astfel, atât titlul piesei, cât și eseurile și interviurile pe aceeași temă, marchează interdependența textului secundar de cel primar. Intenția adaptării piesei sub forma dramei secundare, este aceea, de a testa autenticitatea, veridicitatea și ecoul utopiei iluministe cum este redată în *Nathan Înțeleptul* astăzi, în contextul unei lumi globalizate.

Textul fragmentat este redat de către personaje fragmentate. Ca și majoritatea pieselor lui Jelinek, *Abraumhalde* este definită printr-un fel de vorbire depersonalizată, care face imposibilă distribuirea replicilor unor personaje sau indivizi, lansând mereu întrebarea: „Cine vorbește” (*Wer spricht?*)¹³.

Drama secundară dezvăluie culisele principalei teme abordate, și anume familia. Drama secundară interoghează prin formatul său lingvistic aspectele dramei burgheze, cum anume funcționează o societate construită pe idealul unei familii structurate ierarhic și patriarhal după un model tradițional. Suprapunerea dintre moarte și viață, legea familiei și incestul, complementarea cu parafrazări din *Antigona*, sunt redată în drama secundară prin asocieri cu locuri ale unor întâmplări actuale reale, puternic mediatizate, la care face referire Jelinek. Toleranța promovată în *Nathan Înțeleptul* care are la bază trei concepte ale toleranței: cea înțeleaptă, cea rațională și cea umană este chestionată prin intermediul dramei secundare, creându-se contextul pentru a identifica nedreptățile și formele de violență provocate în urma unor acțiuni și comportamente dictate de respectivele valori.

¹³ v. Annuß, Evelyn: *Elfriede Jelinek – Theater des Nachlebens. (Elfriede Jelinek – Teatrul vieții de apoi)*, Wilhelm Fink, München, 2005.

Pentru evidențierea formatelor noi de montare explorate, pe care drama secundară scrisă de Elfriede Jelinek o încurajează, am ales ca studiu de caz montarea de la Teatrul Thalia din Hamburg, Germania, în regia lui Nicolas Stemman și montarea de la Teatrul din Aachen, Germania, în regia lui Jan Langenheim. Precum am menționat în capitolul ulterior, alături de ecourile din spațiul public și din presă, din rândul criticilor și a studiilor de specialitate, am analizat modul de receptare a celor două montări a piesei *Abraumhalde*, pentru a confirma mecanismul de scriere inovator al autoarei în realizarea unui nou tip de relaționare a textului de teatru cu metatextul prin drama secundară.

Capitolul 6. *Die Schutzbefohlenen (Cei protejați)* sau critica politicii drepturilor omului

Die Schutzbefohlenen (Cei protejați) a fost publicată în 2013 pe pagina web a lui Elfriede Jelinek, la impulsul regizorului Nicolas Stemmann, care colaborase cu aceasta montând mai multe piese ale autoarei austriece. La nivel de percepere a textului, Jelinek extrapolează într-o manieră lingvistică originală (aspect reprezentativ al autoarei elaborat în cadrul prezentei lucrări) criza refugiaților. Aceasta împletește în suprafața textuală a piesei întâlnirea oamenilor refugiați în relație cu evenimentele social-politice pe plan austriac și european.

Textul se orientează după drama antică *Rugătoarele (Die Schutzflehenden)* de Eschil, intercalată cu motive filosofice din scrierile lui Martin Heidegger. Intenția autoarei constă în consolidarea unei perspective analitice și a unui limbaj plin de virtuozitate cu scopul de a arăta oglinda societății, în special în ceea ce privește un subiect foarte polemicizat în mass-media ultimului deceniu: criza refugiaților și problemele politicii de azil din Europa.

Impresionantul text dramatic creat de Elfriede Jelinek, *Die Schutzbefohlenen (Cei protejați)*, ca multe alte piese ale autoarei, formează o țesătură densă de voci și pre-texte diferite. Jelinek îmbină textul cu motive și forme din tragedia antică *Rugătoarele*, oglindind drama străveche a evadării, a respingerii și a expulzării în contextul contemporan, în jurul fenomenului celor marginalizați, motive pe care autoarea le preia din piesa antică, adaptându-le la realitățile prezente.

Scriitoarea austriacă folosește de asemenea ca intertext materialul electoral *Trăind împreună în Austria. Valori ce ne unesc*¹⁴, pentru a crea puntea de legătură cu *Metamorfozele* lui Ovidiu. Astfel se deschide un univers textual polifonic prin metoda scrierii intertextuale și a scrierii hipertextuale, mecanisme reprezentative pentru analiza lingvistică a prezentei piese. Se regăsesc și motive existențial-filosofice prezente în scrierile lui Heidegger, fără a fi precizat însă un text anume al filosofului, după cum adnotează autoarea în încheierea textului: „Și un strop de Heidegger mai e nevoie, căci singură nu pot.”¹⁵ Piesa cuprinde o serie de analogii desprinse din conceptele metafizice la Heidegger, referindu-se la imposibilitatea de „a fi prezent” (*das Dasein*) în singurătate și izolare, elemente semnalate prin diverse aluzii, care contribuie deasemenea la polifonia textului dramatic.

În piesa *Die Schutzbefohlenen*, Elfriede Jelinek renunță complet la orice fel de indicație regizorală, oferind libertate totală formei și montării textului pe scenă, deci a întregului concept artistic. Astfel, în cadrul acestei opere dramatice nu se regăsesc didascalii sau indicații asupra personajelor, intrărilor sau ieșirilor, decorul nu este schițat, iar locul și timpul desfășurării acțiunii rămân nedefinite. „Ani de zile și-a găsit aliați în regizori, dramaturgi, designeri și actori, care au acceptat provocarea textelor sale de teatru și care, la rândul lor au inventat noi forme de teatru «post-dramatice», conlocuitoare și au respins convențiile existente. Forma deschisă a textelor a regizorilor libertatea de a folosi o varietate de strategii de montare divergente, oferindu-le ocazia de a deveni inevitabil coautori creativi în acest proces.”¹⁶ Pentru a exemplifica realizarea de concepte noi în cadrul acestui context fără constrângeri, am ales ca studiu de caz montarea de la Teatrul Thalia din Hamburg, Germania, în regia lui Nicolas Stemann și montarea la Burgtheater din Viena, Austria, în regia lui Michael Thalheimer, precum și receptarea acestora.

¹⁴https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Integration/Zusammenleben/Zusammenleben_in_Oestereich_Deutsch-Englisch.pdf (Trăind împreună în Austria. Valori ce ne unesc) [accesat: 01.07.2022]. Broșură electorală a partidului conservator ÖVP [n.a. Partidul Popular Austriac], a cărui președinte era pe vremea aceea Sebastian Kurz. Acesta a îndeplinit din 16 decembrie 2013 până la 18 decembrie 2017 funcția de ministru de externe, iar de la acea dată funcția de cancelar federal al Austriei, până în 11.10. 2021.

¹⁵ Jelinek, Elfriede: *Die Schutzbefohlenen*, p. 60. „Und eine Prise Heidegger, die muss sein, denn ich kann es nicht allein.” (traducerea A. W.).

¹⁶ Jürs-Munby, Karen: „Inszenierungsformen” (Forme de montare), în: Janke, Pia: *Jelinek-Handbuch*, Metzler. Stuttgart/Weimar, 2013. p. 324. „Seit Jahren hat sie in RegisseurInnen, DramaturgInnen, DesignerInnen und SchauspielerInnen MitstreiterInnen gefunden, die die Herausforderung ihrer Theatertexte angenommen haben und ihrerseits neue, kongeniale »postdramatische« Theaterformen erfunden und bestehende Konventionen verweigert haben. Die offene Form der Texte hat RegisseurInnen die Freiheit gegeben, eine Vielfalt divergierender Inszenierungsstrategien einzusetzen und dabei unweigerlich zu kreativen Co-AutorInnen zu werden.” (traducerea A. W.).

Concluzii

Cercetarea de față a mers pe urmele metodelor lingvistice care constituie textul menit să realizeze „teatrul nou”, „teatrul altfel” imaginat de autoare. Impactul pe care piesele le au odată cu montarea și receptarea lor confirmă relevanța operei sale dramatice în contextul teatrului contemporan. Mecanismele ei de scriere fiind inovatoare pentru spațiul teatral, cercetarea de față prezintă natura experimentală a pieselor lui Jelinek ca pe o oportunitate de explorare și transformare a procesului teatral contemporan.

Elfriede Jelinek este una din cele mai jucate autoare dramatice ale teatrului contemporan, iar analiza pieselor sale încurajează paralele tematice și contextuale cu discursurile și fenomenele teatrului de astăzi din Europa. Prin încercarea de spargere a barierei lingvistice, prin traducerea în limba română a pasajelor redactate și analizate anterior, prezenta lucrare încearcă să apropie dramaturgia lui Jelinek de scena teatrului românesc, deschizând astfel oportunitățile de traducere integrală a textelor și, implicit, a montărilor lor în România.

Piesele analizate, *Ein Sportstück*, *Abraumhalde* și *Die Schutzbefohlenen*, alături de imaginea de ansamblu asupra dramaturgiei lui Jelinek, oferă o multitudine de înțelesuri și de modalități de expresie. Aprofundarea căutărilor unui „altfel de teatru”, unui „teatru nou” deschide spațiul de interpretări și formate noi. Consolidarea temelor și a subiectelor dezbătute prin intermediul unui teatru centrat pe limbaj, alături de potențialul său subversiv, constituie esența puterii de manifestare pe care îl prezintă teatrul lui Jelinek.

Consider necesar să aflăm și să dezbatem astfel de subiecte într-un spațiu cum este teatrul, pentru a decide împreună, în ce fel de lume vrem să trăim, odată ce am văzut-o atât de clar oglindită prin intermediul pieselor lui Elfriede Jelinek.

Bibliografie

Referințe critice

Elfriede Jelinek – scrieri, piese de teatru

Abraumhalde, Rowohlt, Hamburg, 2009 și <https://www.elfriedejelinek.com/farhalde.htm>
[accesat: 18.04.2021].

Anmerkungen zum Sekundär drama (*Adnotări despre drama secundară*)
<https://www.elfriedejelinek.com/fsekundaer.htm> [accesat: 8.05.2021].

Bambiland, Rowohlt, Reinbek, 2004.

Clara S., Rowohlt, Reinbek, 1982.

Das Parasitär drama (*Drama parazitară*), <https://www.elfriedejelinek.com/fparasitaer.htm>,
[accesat: 05.03.2020].

Die Kontrakte des Kaufmanns, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg, 2009.

Die Leere öffnen. <https://www.elfriedejelinek.com/fjossi2.htm> [accesat: 10.01.2023].

Die Schutzbefohlenen, Rowohlt, Reinbek, 2014.

Ein Sportstück, Rowohlt, Reinbek, 1998.

FaustIn and Out, Rowohlt, Reinbek, 2012.

„Ich möchte seicht sein” („Aș vrea să fiu superficială”), în: *Theater Heute Jahrbuch*, 1983.

„Ich will kein Theater. Ich will ein anderes Theater“ („Nu vrea teatru – Vreau un alt fel de teatru”),
în: Anke Roeder (ed.), *Herausforderungen an das Theater*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1989.

In den Alpen: Drei Dramen (*În Alpi: trei drame*), Berlin Verlag, 2002.

Krankheit oder Moderne Frauen (*Boală sau femei moderne*), Rowohlt, Reinbek, 1987.

Rein Gold (*Aur pur*), Rowohlt, Reinbek, 2013.

Schwarzwasser, Am Königsweg. Zwei Theaterstücke (*Apa neagră, Pe calea regală. Două piese de teatru*) și *Schwarzwasser*) Rowohlt, Reinbek, 2020.

Stecken, Stab und Stangl / Raststätte / Wolken / Heim (*Baston, vergea și prăjină / Popas / Casa norilor*), Rowohlt, Reinbek, 1997.

Theaterstücke (*Piese de teatru*), Rowohlt, Reinbek, 1992.

Textflächen (Suprafețe lingvistice), <https://www.elfriedejelinek.com/ftextf.htm> [accesat: 13.07.2020].

Totenauberg, Rowohlt, Reinbek, 1991.

Elfriede Jelinek – piese de teatru – înregistrări vizionate la Elfriede Jelinek Forschungszentrum din Viena

Abraumhalde, regia: Nicolas Stemann, premieră absolută: 3.10.2009, Teatrul Thalia Hamburg, Germania.

Nathan //Abraumhalde, regia: Jan Langenheim, premiera: 20.09.2019, Teatrul Aachen, Germania.

Die Schutzbefohlenen, regia: Nicolas Stemann, premieră absolută 12.09.2014, Teatrul Mannheim, Germania.

Die Schutzbefohlenen, regia: Michael Thalheimer, premiera: 28.03.2015, Burgtheater, Viena, Austria.

Ein Sportstück, regia: Einar Schleef, premieră absolută: 23.01.1998, Burgtheater Viena, Austria.

Ein Sportstück, Chór sportowy (Cor sportiv), regia: Krzysztof Garbaczewski, premiera: 14.03.2008, Teatr Im. Jana Kochanowskiego, Opole, Polonia.

Studii și articole despre Elfriede Jelinek

Annuß, Evelyn: *Elfriede Jelinek – Theater des Nachlebens. (Elfriede Jelinek – Teatrul vieții de apoi)*, Wilhelm Fink, München, 2005.

DeMeritt, Linda C.: „Staging superficiality: Elfriede Jelinek`s Ein Sportstück”, în: *Tradition, Politik und Zitat*, Praesens, Wien, 2009.

Descourvières, Benedikt: „Elfriede Jelineks Theatertexte – eine «Schneise der Ordnung im Chaos des Schreckens»” (Textele dramatice de Elfriede Jelinek – „Calea ordinii în haosul terorii”), în: Descourvières, Benedikt; Marx, Peter W. ș.a.: *Mein Drama findet nicht mehr statt. Deutschsprachige Theatertexte des 20. Jahrhunderts (Drama mea nu mai are loc. Piese de teatru al secolului XX în limba germană)*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006.

Haß, Ulrike / Meister, Monika: „Wie ist es möglich, Theater ausschließlich mit Texten aufzustören? E-Mailwechsel zwischen Ulrike Haß und Monika Meister” (Cum este posibil să deranjezi teatru exclusiv prin texte? Schimb de mail-uri între Ulrike Haß și Monika Meister), în: Haß, Ulrike: *Theaterästhetik. Textformen*. în: Janke, Pia: *Jelinek-Handbuch (Ghidul Jelinek)*. Stuttgart: Metzler, 2013.

Janke, Pia / Kovacs, Teresa (ed.): *Postdramatik. Reflexion und Revision („Postdramaticul”. Reflectii și revizii)*, Praesens, Wien, 2015.

Janke, Pia (ed.): *Jelinek-Handbuch. Romane, Theaterstücke, Hörspiele, Essays, Übersetzungen, (Ghidul Jelinek. Romane, piese, teatru radiofonic, eseuri, traduceri)*, Metzler, Stuttgart, 2013.

Janke, Pia (ed.): *Elfriede Jelinek: „Ich will kein Theater”, Mediale Überschreitungen. (Elfriede Jelinek: „Nu vreau teatru”. Transgresiuni mediale)*, Praesens, Wien, 2007.

Janke, Pia; Kovacs, Teresa (ed.): *Schreiben als Widerstand. Elfriede Jelinek&Herta Müller (Scrierea ca rezistență. Elfriede Jelinek&Herta Müller)*, Praesens Verlag, Wien, 2017.

Jürs-Munby, Karen: „Parasitic Politics: Elfriede Jelinek’s «Secondary Dramas» *Abraumhalde* and *FaustIn and Out*”, în: Carroll, Jerome / Giles, Steve: *Postdramatic Theatre and the Political. International Perspectives on Contemporary Performance (Teatrul postdramatic și politicul. Perspective internaționale despre spectacolul contemporan)* Bloomsbury, London, 2013.

Jürs-Munby, Karen: „The resistant text in postdramatic theatre: Performing Elfriede Jelineks Sprachflächen”, în: *Performance research: A journal of the Performing Arts*, 14, 2010.

Kovacs, Teresa: *Drama als Störung. Elfriede Jelineks Konzept des Sekundärdramas (Drama ca deranj. Conceptul Elfriedei Jelinek de drama secundară)*, transcript, Bielefeld, 2016.

Müller, Sabine: *Masse, Macht und Eitelkeit: Ein Sportstück, eine postdramatische Tragödie? (Masă, putere, orgoliu. Despre sport, o tragedie postdramatică?)*, Praesens, Wien, 2008.

Reiter, Wolfgang: „Ästhetische Innovationen haben sich am Theater kaum etabliert” (Inovațiile estetice s-au impus cu greu în teatru), în: *Elfriede Jelinek: Moralistin, Feministin, Sprachkritiker*, Pia Janke (ed.), Wien, 2016/17.

Vennemann, Aline: „Hallo, wer spricht?” Identität und Selbstdarstellung in Elfriede Jelineks *Ein Sportstück*: Text und Aufführung (Alo, cine vorbește? Identitate și autoreprezentare în: *Despre sport*, de Elfriede Jelinek: Text și montare), Disertație, Université Rennes, 2007.

Aczel, Richard: „Intertextualität und Intertextualitätstheorien” (Intertextualitate și teorii ale intertextualității), în: Nünning, Ansgar: *Metzler Lexikon Literatur-und Kulturtheorie, Ansätze – Personen – Grundbegriffe*, Metzler, Stuttgart, Weimar, 2008.

Barthes, Roland: *Die Lust am Text*, traducere din limba franceză de Ottmar Ette, Suhrkamp, Berlin, 2020.

Bloom, Harold: *Canonul occidental*, traducere de Delia Ungureanu, Art, București, 2018.

Canetti, Elias: *Masele și puterea*, traducere de Amelia Pavel, Editura Nemira, București, 2000.

Genette, Gérard: *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, traducere din limba franceză de Channa Graumann și Claude Doubinsky, University of Nebraska Press, London, 1997.

Helbig, Jörg: *Intertextualität und Markierungen (Intertextualitate și marcaje)*, Winter, Heidelberg, 1996, p. 15.

Lehmann, Hans-Thies: *Teatrul postdramatic*, traducere de Victor Scoradeț, Editura Unitext, București, 2009.

Lessing, Gotthold Ephraim: *Nathan der Weise (Nathan Înțeleptul)*, Reclam, Dietzingen, ediție revizuită în 2000.

Marschall, Brigitte: *Politisches Theater nach 1950 (Teatrul politic după 1950)*, Böhlau, Wien Köln Weimar, 2010.

Pascu, Eleonora: *Österreichisches Gegenwartstheater zwischen Tradition und Innovation*, Editura Excelsior, Timișoara, 2000.

Pascu, Eleonora: *Unterwegs zum Ungesagten. Zu Peter Handkes Theaterstücken „Das Spiel vom Fragen“ und „Die Stunde da wir nichts voneinander wußten“ mit Blick über die Postmoderne*, Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 1998.

Pflügler, Maja Sibylle: *Vom Dialog zur Dialogizität: die Theaterästhetik von Elfriede Jelinek (De la dialog la dialogicitate)*, Francke, Basel, 1996.

Poschmann, Gerda: *Der nicht mehr dramatische Theatertext. Aktuelle Bühnenstücke und ihre dramatische Analyse (Textul teatral non-dramatic. Piese de teatru actuale și analiza lor dramatică)*, de Gruyter, Tübingen, 1997.

Simhandl, Peter: *Theatergeschichte in einem Band (Istoria teatrului într-un volum)*, Henschel, Berlin, 2007, p. 321.

Sucher, C. Bernd: *Das Theater der achtziger und neunziger Jahre (Teatrul anilor optzeci și nouăzeci)*, Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main, 1995.

Szondi, Peter: *Theorie des modernen Dramas (1880-1950), (Teoria dramei moderne. 1880-1950)*, Suhrkamp, Berlin, 1963.

Teatru Austriac Contemporan, traduceri de Dan Stoica, Institutul European, Iași, 1996.

Worton, Michael, Still Judith: *Intertextuality: Theories and Practices (Intertextualitatea: teorie și practică)*, University Press, Manchester, 1991.

Periodice, reviste de specialitate, caiete program și cronici de teatru pentru cele 3 piese analizate

Dössel, Christine: „Nathan der Weise am Hamburger Theater”, în: *Süddeutsche Zeitung*, 06.10.2009.

DramArt. Revistă de științe teatrale, Editura Universității de Vest, Timișoara, nr. 6, 7.

Hirschmann-Altzinger, Elisabeth: Sieg der Geistlosigkeit, în: *Format*, 30.10.1999.

Iden, Peter: Cronica despre montarea lui Schleef, în: *Theater heute Jahrbuch*, Frankfurter Rundschau, 06.04.1987.

Jelinek, Elfriede: *Stellungnahme zur Asyl- und Aufenthaltsgesetzgebung in Österreich* (Declarație privind legislația de azil și ședere în Austria), în: Broschüre zum Trauermarsch zum Asyl und Aufenthaltsgesetz (Broșura funerară a legii de azil și ședere), 1994.

Jelinek, Elfriede: „Reichhaltiger Angebotskatalog” (Catalog generos de oferte), în: *Theater heute*, 2009.

Jelinek, Elfriede: „Eine Vorbereitung auf den Krieg. Jelinek über den Sport” (Pregătirea pentru război. Jelinek despre sport), interviu realizat de Dagmar Kaindl, în: *O-Ton*, 03.09.1997.

Jenny, Urs: „Nix Fit for Fun”, în: *Der Spiegel*, 06.1998.

Kammerhoff, Heiko: „Stemanns Premieren-Marathon”, în: *Hamburger Morgenpost*, 05.10.2009.

Kamińska Aleksandra: „Chór na dopingu” (Chor în dopaj), în: *Dziennik Teatralny Kraków* (Teatru Azi Cracovia), 24.11.2009.

Kowalska, Johanna: „Lament sportowy” (Sport lamentabil), în: *Teatr*, Nr. 5/2008, 14.05.2008

Lehmann, Hans-Thies: „Das politische Schreiben (Scrierea politică)”, în: *Theater der Zeit*, Berlin, 2012.

Lohs, Lothar: „Die Schande Europas. Michael Thalheimer. Der Meister der Essenz zeigt am Burgtheater die österreichische Erstaufführung von Elfriede Jelineks 'Die Schutzbefohlenen'“, (Rușinea Europei. Michael Thalheimer. Maestrul esenței prezintă premiera austriacă a operei 'Die Schutzbefohlenen')" de Elfriede Jelinek la Burgtheater, în: *Bühne*, 25.02.2015.

Sichrovsky, Heinz: „Kritik der Woche: Im Massenrausch” (Cronica săptămâinii: În frenezia maselor), în: *News*, 05.1998.

Stephens, Simon: „Elfriede Jelinek: Game on”, în: *The Stage*, 13.07.2012.

Stemann, Nicolas: „Das ist mir sowas von egal! Wie kann man machen sollen, was man will? – Über die Paradoxie, Elfriede Jelineks Theatertexte zu inszenieren.” (Nu-mi pasă deloc! Cum poți să faci doar ceea ce vrei? – Despre paradoxul montării textelor de teatru ale lui Elfriede Jelinek.", în: Landes, Brigitte: *Stets das Ihre, Elfriede Jelinek*, Theater der Zeit, Berlin, 2009.

Thalheimer, Michael: *Die Farben eines schwarzen Bildes. Zur österreichischen Erstaufführung von Die Schutzbefohlenen am Burgtheater*. (Culorile unui ecran negru, Despre premiera piesei *Die Schutzbefohlenen*) Michael Thalheimer în discuții cu Björn Hayer. în: Janke, Pia: *Anuarul Jelinek*. Praesens. Wien, 2016.

Weinzierl, Ulrich: „Nathan, Endlich mal ohne Judenstern”, în: *Welt print*, 06.10.2009.

Wille, Franz: „Vorsicht! Sie verlassen den politisch-korrekten Sektor!” (Atenție! Părăsiți sectorul politic corect!) în: *Theater heute*, 1996.